

KISŐRSI ZSÓFIA

SAVARIA KARNEVÁL – AZ ÁLLAMSZOCIALIZMUSBAN

BEVEZETŐ

ASavaria¹ Történelmi Karnevált országszerte ismerik és szeretik. Szombathely legnagyobb rendezvényének célközönségét ma már nem csak a város lakosai jelentik, a történelmi, kulturális, gasztrofesztiválnak is nevezhető esemény rengeteg turistát vonz. Elég itt arra utalnunk, hogy míg a város teljes lakossága 78 000 fő körül mozog, addig a karnevál látogatóinak száma 2017-ben 130–140 ezer között volt. A 2000 óta minden augusztus végén megrendezett karnevál négy napon keresztül reggeltől hajnalig várja a látogatókat. A karnevál 2017-ben például kilenc főhelyszínen és tizennégy kísérő helyszínen több mint 350 eseményt, köztük 3 versenyt, 12 színházi előadást, 47 koncertet és 44 gyermekprogramot kínált az érdeklődőknek.

Én is ahhoz a generációhoz tartozom, amelyik a karnevállal együtt nőtt fel, amelyik nyolc éves korától kezdve minden évben várja a fesztivált. Talán ezért is akadt meg a szemem a *Savaria Cipő*² olvasása közben egy *Szörnyű, kellemetlen!* című cikkben, amelyben SS katonai ruhába öltözött cipőgyári munkások karneváli felvonulásáról írtak.³ Számptalan kérdés merült fel bennem, mindent tudni szerettem volna a szocialista karneválról: miben térhetett el az általam is jól ismert karneváltól? Mennyire volt messze a múlt? Hol kezdődhetett a jelen idő? A karnevál Szombathely, Vas megye vagy Magyarország történetét akart-e bemutatni? Milyen céllal rendezték meg a karnevált: szocialista tudatra nevelés, a város lakosainak szórakoztatása, vagy esetleg a turizmus fellendítése adhatta-e a fő motivációt? A szocialista hazafiság eszményei, az osztályharc-elmélet tetten érhető-e a karneválról szóló sajtótermékekben, esetleg a visszaemlékezők elbeszéléseiben?

1 A Savaria név (késő császár-kori alakban Sabaria) változatlan formában maradt fenn, és a XIX. századig a magyar Szombathely és a német Steinamanger mellett a település gyakran használt neve volt.

2 A *Savaria Cipő* a Savaria Cipőgyár üzemi lapjaként, 1961 és 1990 között havonta négy oldalon jelent meg.

3 BÉKÉS: Szörnyű kellemetlen! *Savaria Cipő*, 1964. augusztus. 3.

A következő sorokban megpróbálok mindegyik kérdésre választ adni. A tanulmány első felében bemutatom a kontextust: a Savaria-napok rendezvénysorozatát, Szombathely turisztikai szerepét, a karnevál nézőit, szereplőit és helyszínét. A tanulmány második részében pedig a karnevál történelemszemléletét elemzem.

„MESTERSÉGESEN ELFOJTOTT ENERGIÁK SZABADULNAK FEL”

A karneváli forgatagot, amit történelmi demonstrációnak, nagy színjátéknak, eleven történelemkönyvnek, élő filmnek, történelemidézésnek, történelmi divatbemutónak, népnempevénynek, hatalmas történelmi seregszemlének egyaránt neveztek, 1961. szeptember végén láthatták először a város lakosai, majd ezt követően – valószínűleg 1963 kivételével⁴ – 1969-ig minden évben augusztus utolsó vasárnapján rendezték meg.⁵ A felvonulást 1965-ben, 1966-ban a tévé is közvetítette.⁶ Szinte az egész nyarat felölölő Savaria-napok rendezvény-sorozat részeként a karnevál az évek múlásával egyre sokszínűbb lett.⁷ A Savaria-napok keretében sporteseményeket (például: asztalitenisz Európa-bajnokságot 1966-ban, ifjúsági röplabdamerkőzéseket, tornaversenyeket, röplabdamerkőzéseket, lovasbemutatókat, futballmeccseket, nemzetközi táncversenyeket,⁸ kiállításokat), opera-⁹ és balettelőadásokat, Nemzetközi Ifjúsági Találkozókat is tartottak. 1966-tól a környék települései is bekapcsolódtak a programokba: Kőszegen orgonahangversenyeket, nemzetközi turistabálokat, autóstalálkozókat és az 1532-es ostromot megjelenítő várjátékokat¹⁰ szerveztek.

Itt érdemes kitérni a helyszínek, Szombathelynek államszocialista időszakban betöltött helyzetére: a városban történt beruházások, fejlesztések tendenciáira, a turizmus szerepére.¹¹ „Életét az 50-es évek nagy elzárkózása tette állóvízzé. Semmi fejlődés, építkezés, beruházás, forgalom. De hát ez is elmúlt, tíz év óta Szombathely rohamosan ifjodik, azaz: fejlődik. Mintha mesterségesen elfojtott energiák szabadulnának fel – ez volt a várossal való találkozásunk összbenyomása”¹² – írták Szombathelyről 1967-ben a karneválra látogató Bács-Kiskun megyei riporterek. Az újságírók remekül összefoglalták a megyeszékhely há-

- 4 Valószínűsíthető, hogy 1963-ban nem volt karnevál. Kizárólag egy – több helyen téve – cikk ír a karneválról. (SZAKÁLY Éva 1968: Idengenvezetés Szombathelyen – Savariában. A jelenben – a múltban. *Vas Népe*, 1968. augusztus 25. 1.) A korábbi források nem tettek említést erről a karneválról. Azonban arról több cikk beszámolt, hogy 1968-ig összesen csak hat, avagy 1967-ig összesen csak öt karnevál került megrendezésre.
- 5 1961-ben szeptember 24-én vasárnap, 1962-ben augusztus 26-án vasárnap, 1964-ben augusztus 23-án vasárnap, 1965-ben augusztus 29-én vasárnap, 1966-ban augusztus 28-án vasárnap, 1967-ben augusztus 27-én vasárnap, 1968-ban augusztus 25-én vasárnap, 1969-ben augusztus 24-én vasárnap rendezték meg a felvonulást.
- 6 1965. augusztus 29-én és 1966. augusztus 28-án 11 órától közvetítette a tévé a Savaria karnevált.
- 7 1961-ből csak pár elmarasztaló, s egy az elmarasztalást kiigazító cikk jelent meg az országosan terjesztett sajtóban, ezekre később még visszatérek. Itt csak annyit jegyzek meg, hogy valószínűsíthetően a második karneváltól alakult ki a karneválnak az a formája, amiről tv-adások, fényképek tucatjai készültek. Annak ellenére, hogy kisebb-nagyobb eltérések minden évben voltak, az 1962 és 1969 között megrendezett nyolc felvonulást, együtt mutatom be. (Sz.n.: A kétezer éves város, Szombathely sokszínű ünnepe. *Népszava*, 1966. augusztus 14. 7.; Sz.n.: Savaria-karneval Szombathelyen. *Népszabadság*, 1964. augusztus 25. 10.)
- 8 A Savaria Nemzetközi Táncversenyt 1966 óta minden évben megrendezik.
- 9 Az operaelőadásokat rendszerint a szombathelyi Isis szentély falai között mutatták be.
- 10 Kőszegi Ostromnapok néven 2007 óta minden év augusztusának letelején rendeznek ünnepséget.
- 11 HAVADI Gergő: Vendéglátás, szórakozás és társas élet Szombathelyen a Kádár-rendszerben. *Vasi Szemle*, 2010. 4. 463–479.
- 12 Sz.n.: Híradás a mai Savariából. *Petőfi Népe*, 1967. július 18. 5.

ború utáni helyzetét. Szombathely 1946-ban a háborús pusztítást szenvedett magyar városok között az ötödik helyet foglalta el, ezért a háborút követő tíz évben a városfejlesztésre elköltött igencsak csekély összeg nagy részét a megrongálódott infrastruktúra fejlesztésére kellett fordítani.¹³ A Területrendezési Intézet (TERINT) 1951 elején készült jelentése szerint a város jelentős munkaerő-tartalékkal rendelkezett, és a megyében remek fejlesztési lehetőségek kínálkoztak: különösen sűrű volt a vasúthálózat, és fejlett az egészségügyi ellátás.¹⁴ Valamint Szombathelyen öt meghatározó könnyűipari üzem működött. Mindennek ellenére a megye gazdaságát meghatározó textilipar, bőripar és mezőgépgyártás nem kapott prioritást sem a TERINT, sem az Országos Tervhivatal (OT) terveiben. Ugyan az első Nagy Imre-kormány idején (1953–1955) történt gazdaságpolitikai változások sokkal jobban megfeleltek a terület adottságainak, a konkrét beruházások továbbra is elmaradtak. Jól mutatja ezt, hogy 1955-ig például összesen csak nyolcvan új lakás épült.¹⁵

A háború utáni városképjavító intézkedésekre 1959-ben került sor, amikor a Köztársaság tér (mai Főtér) korszerű közvilágítást kapott, majd 1960-ban modern neonvilágítással látták el a Lenin (mai Szelestery utca) és a Tolbuhin utat (mai Szent Márton utca), a Berzsényi Dániel teret, valamint a Savaria és a Nagyszálló előtti teret és a Kossuth Lajos utcát. Az 1958-ban kezdődő, végül teljes egészében 1964-re kidolgozott országos fejlesztési program részeként Szombathely belső városrészeinek részleges rehabilitációját végezték el, valamint ekkor épültek meg a városban a fontosabb közúti csomópontok és a nagyobb nemzetközi kulturális és sport rendezvények befogadására alkalmas létesítmények. A hatvanas években alakultak ki a város ma is meghatározó létesítményei, mint például a Derkovits-lakótelep (1963), a Művelődési és Sportház (1963, ma Agora Szombathelyi Kulturális Központ), a Csónakázó-tó (1965), a Termálfürdő (1962), az Iseum (1964) is. 1964-ben nyílt meg Vas megye első ABC áruháza az Ady Endre téren, 1967-ben pedig a Berzsényi téren várta a vásárlókat az ország első vidéki Luxus Áruháza.¹⁶

A város infrastruktúráját javító intézkedésekkel párhuzamosan a megyeszékhely idegenforgalmát is megpróbálták fellendíteni. Az ehhez szükséges szállodák és éttermek beruházásának kérdése 1961 és 1965 között rendszeresen napirendre került a megyei és városi tanácsüléseken.¹⁷ 1960. február elsejétől működött a Vas Megyei Idegenforgalmi Hivatal, amelynek egyik főfeladata a külföldi szállóvendég-forgalom befogadására alkalmas intézmények megépítésének előkészítése volt. Szombathely első, a korszakban modernnek számító szállodája, a Hotel Isis 1967-ben épült fel.

A hatvanas évek közepére a karnevál a város legnagyobb turisztikai eseménye lett, ahogy azt a Vas megyei tanács Idegenforgalmi Hivatalának vezetője, Butty Edit 1965-ben elmondta: „A Vas megyei nyári kulturális program legnagyobb tömeget mozgató és legtöbb nézőt vonzó része a Savaria karnevál.”¹⁸ Továbbá hozzátette, hogy: „Sok érdekes adatot

13 A második világháború során 4471 házból 3375 sérült meg, ebből 312 megsemmisült, 1028 súlyosan megrongálódott. A második világháború szombathelyi eseményeit lásd: KOSZTOLÁNCZY Tibor: *A második világháború Szombathelyen, 1944–1945*. 1997.

14 A kor hivatalos diskurzusában a munkanélküli kifejezés helyett munkaerő-tartalékokat használtak.

15 HORVÁTH Sándor: *Városi terek és térhasználat változása Szombathelyen a szocialista korszakban (1945–1973)*. In: VALUCH Tibor (szerk.): *Tanulmányok Szombathely történetéből, 1945–1990*. Szombathely, 2010. 85–113.

16 LÁNG Tivadar: Szombathely városrendezési terve. *Vasi Szemle*, 1964. 3. 357–368.; HAVADI Gergő: i. m.

17 HAVADI Gergő: i. m.

18 BUTTY Edit: Idegenforgalom 1965. *Vasi Szemle*, 1966. 1. 143–147.

kaptunk Szombathely növekvő idegenforgalmáról. A várost felkeresők zöme hazai turista. A fővárosból eddig is sokan látogatták a várost, új jelenség azonban, hogy az Alföld legtávolabbi csücskéből is jönnek már. [...] A Savaria karnevál a hazai turisták tízezreit vonzza. Eddig 14 külön autóbusz érkezését jelentették. Osztrák, jugoszláv, csehszlovák és szovjet vendégekre is számítanak.”¹⁹

A külföldi látogatókról szólva meg kell említeni, hogy 1964-ben Ausztria irányából huszonnégy órás vízumkedvezményt vezettek be három nyári hónapon át, és kétnyelvű üdvözlő és eligazító táblákat helyeztek el városszerte. 1965-től a kőszegi határátkelőnél megindult az azonnali vízumkiváltás. A hatvanas évek közepétől a látogatók városba érkezését elősegítette a közvetlen vasúti összeköttetés Szentgotthárdnál, valamint a Bécs és Szombathely közötti autóbuszjárat.²⁰ Az újságcikkek többsége az osztrák, jugoszláv, csehszlovák vendégek érkezését emelte ki.²¹

Magyar látogatókat is vonzott Szombathely. A *Magyar Nemzet*ben 1966-ban arról tudósítottak, hogy az 1966. évi karnevál műsorára az első kirándulócsoporthoz már 1965 decemberében jelentkezett az Idegenforgalmi Hivatalnál.²² Az évtized közepére a karnevál híre az ország legtávolabbi helyeire is eljutott. Az országosan megjelenő lapok, mint az említett *Magyar Nemzet* vagy a *Népszabadság*, *Népszava*, *Szabad Föld* mellett, a Komárom-Esztergom megyében terjesztett *Dolgozók Lapjában*, a Bács-Kiskun megyében kiadott *Petőfi Népében*, Baranya megye napilapjában, a *Dunántúli Naplóban* és a *Szolnok Megyei Néplapban* egyaránt közöltek híradásokat a karneválról. Az említett lapokban nemcsak a karnevál főpróbáiról és a várható felvonulók hadáról számoltak be, hanem általában Vas megyéről, benne Szombathelyről és Kőszegről próbáltak minél szebb képet festeni.²³ Az eseményre meghívták az ország valamennyi idegenforgalmi hivatalát is.²⁴

A karnevált legtöbbször a Savaria-napok eseménysorozatba ágyazva mutatták be, kiemelve a város és a megye már említett, újonnan épült turisztikai látványosságait: „Dunántúl nyugati részének modern nagyvárossá növekedő települése Szombathely. [...] Különösen nyáridényben várnak sok látogatót a városba és a szomszédos történelmi hangulatú, műemlékekben különösen gazdag kis településre, az ország legkisebb városába, Kőszegre is. Szombathely új látványosságai közt különösen érdekes a hatalmas művelődési és sportpalota, amely két esztendeje épült, a Termál-fürdő, amelyet gyógyhatása miatt keresnek fel sokan. A múlt kultúráját mutatja be a Savaria múzeum gazdag gyűjteménye, a Romkert, amely a kétezer éves római település megővött és restaurált maradványait mutatja be, s az Iseum, amely a kor ritka régészeti, művészettörténeti érdekessége. [...] Augusztusban kerül sor a Savaria történelmi karnevál című játéokra, melynek során több ezer ember vonul fel jelmezben, megszemélyesítve azokat a népeket, amelyek laktak a városban, átvonultak területén a település életének két évezrede alatt.”²⁵ Ahogy ez az idézet is mutatja, a cikkek általában azokkal a létesítményekkel próbálták a várost és a megyét a turisták számára „eladni”, amelyek a legújabb beruházásokhoz, a szocialista városfejlesztéshez kapcsolódtak.

19 V.I.: Új „császárt” választanak a Savaria karneválon. Nővekszik Szombathely idegenforgalma. *Magyar Nemzet*, 1966. augusztus 14.

20 HORVÁTH Sándor: i. m.

21 Sz.n.: C.n. *Petőfi Népe*, 1965. augusztus 31. 4.; Sz.n.: C.n. *Szolnok Megyei Néplap*, 1965. augusztus 31. 6.

22 V.I.: Új „császárt” választanak a Savaria karneválon. Nővekszik Szombathely idegenforgalma. *Magyar Nemzet*, 1966. augusztus 14.

23 Az országos lapok nemcsak a felvonulásról, hanem a karnevál próbáiról, előkészületeiről, amolyan turistacsalogatóként is írtak.

24 ANDRÁS-TAKÁCS: Savaria Karnevál 1964. A történelem országútján. *Vas Népe*, 1964. augusztus 25. 1, 4–5.

25 Sz.n. 1965: Utazzék Szombathelyre! *Dolgozók Lapja*, 1965. július 7. 4.

VONZ A VÁROS

Ki kell térni a részvétel anyagi vonzatára is. Korunk karneválján felvonulásnak és számos más programnak a megtekintése is ingyenes. A hatvanas években a Berzsényi teret azonban pénztári bejárókkal zárták le, és a karneváli műsor megtekintéséért fizetni kellett. A jegyelővétel a Történelmi Karneválra Szombathely központi Irodájában (Savaria út 4.) volt lehetséges. Az ülőhely 25 Ft, tribün állóhely 15 Ft, utcai állóhely 5-10 Ft volt 1967-ben.²⁶ Ekkor egy mozijegy ára 10 Ft, egy színházjegy ára 40 Ft körül volt. Tehát körülbelül egy mozijegy áráért lehetett megcsodálni a forgatagot.

A nézők közül név szerint csak a diplomáciai, pártpolitikai okból jelenlevőket ismerjük, róluk minden évben beszámolt a *Vas Népe*. A kiemelt nevek között az MSZMP különböző megyei bizottságainak VB tagjai, az MSZMP KB tagjai mellett egyaránt találunk jugoszláv tanácsi küldöttségeket, szlovén kulturális bizottságot, burgenlandi és NDK-s újságírókat egyaránt.²⁷ Gonda György (1923–2000) Vas Megye Tanácsának elnökeként (1957–1978) minden évben megtekintette a karnevált, s talán mivel közismerten kerülte a vadászokat, inkább itt próbált meg kapcsolatokat építeni. A jelen tanulmány keretei ugyan nem teszik lehetővé, de egy másik írásban érdemes lenne a karnevál diplomáciai funkcióját is megvizsgálni.

Vajon mennyire lehetett sikeres a karnevál népszerűsítése, mennyien lehettek a nézők? A sajtóban minden évben nagyon eltérő nézőszámokkal találkozunk. 1965-ben a *Petőfi Népe*-ben nyilatkoztak a legvisszafogottabban: mintegy tízezer érdeklődőt neveztek meg.²⁸ Ugyanebben az évben, 1965-ben a *Népszabadság* azonban 30 000 nézőről tudósított.²⁹ Ugyanígy 30 000 nézőről számolt be egy 1966-os és 1967-es számában a *Magyar Nemzet* is.³⁰ A legmagasabb nézőszámot a *Film–Színház–Muzsika* hetilap adta közre: 35 000 nézőt, 1968-ban.³¹ A *Dolgozók Lapja*³² azonban csak több tízezer említett még az 1969-es számában is. Ha a helyi napisajtót nézzük, akkor sem egységesebb a kép: 1964-ben 25-30 000 nézőt említettek,³³ 1965-ben és 1966-ban több tízezeret, a későbbi években pedig leginkább csak tömeget írtak a *Vas Népe*-ben.³⁴

A sajtóforrásokból és az interjúkból egyaránt következtethetünk arra, hogy körülbelül úgy „félidőben”, 1964–1965 körül többen látogatták a karnevált, mint az elején, s az utolsó években. A számok közötti óriási különbségeket azonban nem magyarázhatjuk a karnevál látogatottságának felfelé majd lefelé ívelésével. A legnagyobb becslés a legkisebbnek több mint 3,5-szerese. Kérdés, milyen egyéb forrásból következtethetünk a nézőszámra. 1966-ban a karnevál szervezői 13 000 darab emlékérmet osztottak szét a nézők között, ami a sajtó

26 HORVÁTH Ferenc–TURIÁN György: A Savaria Karnevál narrátori szövege. Melléklet. *Vasi Szemle*, 1967. 3. 1–16.; Sz.n.: Hol közelítsük meg a játékteret? *Vas Népe*, 1967. augusztus 26. 2.

27 Részletesebben lásd: Sz.n.: C.n. *Magyar Nemzet*, 1967. augusztus 26. 6.; ANDRÁS–TAKÁCS: Savaria Karnevál 1964. A történelem országútján. *Vas Népe*, 1964. augusztus 25. 1. 4–5.

28 Sz.n. 1965: C.n. *Petőfi Népe*, 1965. augusztus 31. 4.

29 DOBOZY Imre: Savaria–Szombathely. *Népszabadság*, 1965. szeptember 12. 7.

30 V.I.: Ezüst és bronz emlékérmek kapnak a Savaria karnevál nézői. *Magyar Nemzet*, 1966. aug. 28. 7.; VSzn: Harmincezer néző a Savaria karneválon. *Magyar Nemzet*, 1967. augusztus 29. 3.

31 Sz.n.: Savaria-karnevál. *Film–Színház–Muzsika*, 1968. augusztus 31. 35.

32 Sz.n.: Nagy sikere volt a Savaria történelmi karneválnak. *Dolgozók Lapja*, 1969. augusztus 26. 4.

33 ANDRÁS–TAKÁCS: Savaria Karnevál 1964. A történelem országútján. *Vas Népe*, 1964. augusztus 25. 1. 4–5.

34 PÓSFAL H. János: Élész, virágoz Savaria! Tízezrek gyönyörködtek a karnevál színes, tarka képeiben. *Vas Népe*, 1966. augusztus 30. 1, 3.; SZAKÁLY Éva: Ragyogó napsütésben több tízezer ember gyönyörködte végig a Szombathelyi Történelmi Karnevált. *Vas Népe*, 1965. augusztus 31. 1, 3.

szerint rendkívül kevésnek bizonyult, s kétszer-háromszor annyi is bőven elfogyott volna. Még ha feltételezem egyrészt a túlzást, másrészt azt, hogy aki tudott, lehet, hogy nemcsak egyet vitt el, s hogy esetleg a szereplők is kaptak érméket, akkor is valószínűsíthető, hogy 13 000 nézőnél jóval több lehetett jelen.³⁵ A nézőhelyekről annyi tudható, hogy 1968-ban ötszáz vendég számára ülőhely, és ötezer vendég számára a tribünön állóhely volt biztosítva.³⁶ Az archív fotókról és videofelvételekről röviden az mondható el, hogy míg a hivatalos fotókon, melyek általában a karnevál csúcspontjának helyszínén, a Berzsényi téren készültek, nagy tömeg volt látható, a magánképeken, melyek sokszor a felvonulási út mentén készültek, jóval kevesebb embert lehetett látni.

Annak ellenére, hogy pontos nézőszámok tehát nem ismertek, meg lehet próbálni értelmezni: a minimum tíz, maximum harmincötezes nézősereg mennyire számított soknak. Szombathely állandó népessége 1960-ban 54 758 fő, 1970-ben 65 297 fő volt. A város aktív keresőinek száma alig több mint 33 000 fő, de az összes munkahelyek száma több mint 45 000. Szombathelyre mintegy 12-13 000 fő ingázott (többsége naponta), leginkább a megye területéről, hogy a karnevál látogatóinak mekkora részét tették ki a helyiek és mekkorát a turisták, nem lehet megmondani. De az valószínűsíthető, hogy a látogatók döntő többségét szombathelyi lakosok alkották. 1970-es adatokat nézve ki lehet jelenteni, hogy legrosszabb esetben (10 000 látogatónál) minden hatodik, legjobb esetben (25-30 000 nézőnél) akár minden harmadik szombathelyi lakos is kilátogatott a karneválra.

ALKOTÓK

A hatvanas évek elején kétezer és kétezer-ötszáz közötti résztvevőről, később magasabb, háromezer és négyezer közötti felvonuló számról írtak az újságok. Az önkéntesek nagy részét az üzemek alkalmazottai, az iskolák tanulói tették ki, de szerepeltek például a Szombathelyen állomásozó szovjet katonák is. A karnevál – későbbiekben bemutatásra kerülő – főszervezői döntöttek arról, hogy kinek melyik kort, mennyi emberrel, milyen eszközökkel, milyen jelmezben kell képviselnie. A résztvevők toborzása az üzemek feladata volt. A szereplőknek a felvonulást megelőző próbákra is időt kellett áldozniuk. A munkahelyeken, az üzemi lapokban minden évben jelentek meg felhívások, amelyek részvételre biztatták az alkalmazottakat: „Az ÜB. Kultúrbizottsága kéri az önként jelentkezőket, hogy segítsék szándékukat az üzemi KISZ alapszervezetnél, vagy a szakszervezeti műhelytitkárnál jelentésük be. A próbák időpontja miatt csak az egy műszakban dolgozók illetve a két műszakos üzemek közül csak a II-es műszakban dolgozók jelentkezzenek.”³⁷ Vagy: „Az üzemi dolgozók hagyományos szereplői mellett új résztvevők jelentkezését szívesen veszi az ÜB. Kultúrbizottsága.”³⁸ Valószínű, hogy a KISZ-ben, pártban, szakszervezetekben aktívabb szerepet vállalók vettek részt nagyobb arányban a felvonulásokon is. A munkaidő utáni próbák miatt az ingázók nem érdeklődtek a karnevál iránt. Sok esetben talán ezért nem emlékeztek rá, azt a május elsejei ünnepséggel keverték össze.

35 V.I.: Ezüst és bronz emlékérmét kapnak a Savaria karnevál nézői. *Magyar Nemzet*, 1966. augusztus 28. 7.

36 Uo.

37 Sz.n.: C.n. *Savaria Cipő*, 1966. augusztus. 4.

38 Uo.

Évről évre pontos listákat adtak közre a *Vas Népe*ben arról, hogy mely intézmények, üzemek vettek részt a felvonuláson. Apróbb változások ugyan történetek a korok kiosztásával kapcsolatban, de a legtöbb évben a részvétel a következőképpen alakult: a római korszakot a szombathelyi gimnáziumok, a hunokat a posta és a XII. Autójavító Vállalat, a szlávokat a Takarógyár, a honfoglalókat a Pamutipar és Nyugat-magyarországi Fűrészek, a tatárokat a REMIX és az Állami Építőipari Vállalat dolgozói képviselték. A Hunyadiak és Dózsa korát a vépi kultúrotthon lakói és a Kisipari Szövetkezetek Országos Szövetsége (KISZÖV) tagjai elevenítették meg. A törököket a MÁV, a kuruc-labancokat a MEZŐGÉP és Élelmiszeripari Gépgyár, a francia forradalmat az ÉDÁSZ, a szabadságharcot a Járműjavító Vállalat, a Tanácsköztársaság társadalmát az Öntöde, az Állami Áruház és a vasúti pályafenntartás dolgozói idézték fel. A Horthy-korszakot a Cipőgyár alkalmazottai, a Dózsa általános iskola diákjai és a Munkaerő-tartalékok Hivatalának (MTH) tagjai ábrázolták. A felszabadulás társadalmát a munkásörtség és a szovjet katonai alakulat vitte színre. Az úgynevezett történelmi jelent a EM Gépgyár, a Ruházati Vállalat, a Művelődési és Sportház (MHS), a Lengyár dolgozói, a városi és megyei tanács tagjai, a Közkórház, a Bíróság, az Élelmiszer és Kiskereskedelmi Vállalat munkatársai, a Vízügy, a Vízmű, a Megyei Fogyasztási Szövetkezetek Szövetsége (MESZÖV), a KISZ tagjai és a Dózsa általános iskola diákjai elevenítették meg.³⁹

Körülbelül harminc intézmény vett részt a felvonuláson, köztük az iskolák hallgatóival. A sajtóból tudjuk, hogy a Szombathelyi Cipőgyár – a város és a megye legnagyobb üzeme – 1966-ban 270 főt, 1969-ben azonban már csak 120 főt küldött a karneválra.⁴⁰ A cikkekben pedig rendszeresen megjegyezték, hogy ezzel a létszámmal a Cipőgyár adja a felvonulók legnagyobb tömegét. Tehát a két-három ezer főt foglalkoztató üzemekből átlagosan kevesebb mint 100-150 fő vehetett részt a felvonuláson, ugyanis a maximum négyezres tömegbe bele kell számítani a diákokat is. Annak ellenére, hogy első ránézésre soknak tűnhet a résztvevők száma, az arányaiban azonban mégsem tekinthető annak. Ráadásul itt még egyszer szükséges utalni arra, hogy valószínűsíthetően dolgozóknak csak bizonyos körében, a közösségi programokon amúgy is aktív tagoknál lehetett népszerű program a karneváli szereplés.

A résztvevők bemutatásához hozzátartozik a szervezők ismertetése is. Gál Ferusz József (1926–2008), ahogy a vele készült interjúban⁴¹ felidézte, egy személyben testesítette meg a Savaria Intéző Bizottságot, és 1964-ig ő rendezte a karnevált. Őt Turián György (1930–1992), a veszprémi Petőfi Sándor Színház, később (1966-tól) a kecskeméti Katona József Színház főrendezője váltotta, aki 1965-től 1969-ig rendezte a felvonulást.

Mellettük meg kell még említeni azokat a férfiakat, akik a hatvanas években munkakörük révén aktívan közreműködtek a szervezésben: Kiss Vilmost (1916–?), a Művelődési Felügyelőség osztályvezetőjét,⁴² Szentlélek Tihamért (1919–2007), a szombathelyi Savaria Múzeum igazgatóját,⁴³ Horváth Ferencet (1921–1993), a Szombathelyi Városi Levéltár és

39 Bonifer: Négy kiemelt kor az idei Savaria karneválon. Guggoló rómaiak, bicikliző rendezők a Berzsényi téren. *Vas Népe*, 1969. augusztus 23. 1.

40 Sz.n.: C.n. *Savaria Cipő*, 1966. augusztus. 4.; Sz.n.: A karnevál előtt! *Savaria Cipő*, 1969. július. 1. Szombathely legnagyobb üzemének dolgozói létszámáról lásd: MNL VaML XVIII. 1201. c. 67. 1967.

41 SZEKERES Kriszta–KOVÁCS Tibor–VÁRADI Gábor: *Savaria Karneválok története*. 1997. (film) valamint BOROS Ferenc–HORVÁTH Zoltán: *Valaki Európában – Gál Ferusz József portréja*. 2006. (film)

42 Kiss Vilmos 1959 és 1968 között volt a Művelődési Felügyelőség osztályvezetője.

a Vas Megyei Levéltár igazgatóját, Gerecs László okleveles népművelőt, az Ady Endre művelődési ház igazgatóját.⁴⁴

A karnevál zenei munkatársai közt volt: Békefi Antal (1926–1982) zeneszerző, Petró János (1937–) zeneszerző, karmester, Weszelits Jenő (1923–2005), a Savaria Filmstúdió vezetője,⁴⁵ Troszt Margit, a Magyar Rádió zenei szerkesztője. A tv-nek a felvételt Domonkos Attila rendező, operatőr és segédje: Schnöller Geyza készítette. Közreműködött még Makos Vilmos (1923–2012) díjlovas, lovas edző, Rezsna Miklós előadóművész (Alexej Leonov alakítója),⁴⁶ valamint Pétervári Vilmos és Mentés Vilmos.

A jelmezek és díszletek elkészítésében, beszerzésében a Vas megyei üzemekre hárult jelentős feladat. A varrással foglalkozó ktsz-ek készítettek római ruházatot a Szombathelyi Pamutipari Vállalattól felvásárolt anyagokból. A Szombathelyi Határőrség leselejtezett bakancait viselték a Horthy-kor emberei és Dózsa parasztjai. A Szombathelyi Cipőgyár a római kor saruit, a Szentgotthárdi Kaszagyár a Dózsa parasztjainak kaszáit, a Járműjavító Vállalat az 1848-as ágyukat, a Mezőgépgyár a fegyvereket, a kardokat, a pajzsokat adta. A ruhák egy részét a Budapesti Jelmezkölcsönzőből és Sinkovits Imre (1928–2001), a karnevál egyik narrátora segítségével a Nemzeti Színház ruhatárából bérelték ki. Sinkovits és felesége, Gombos Katalin (1929–2012) 1965-től 1969-ig voltak a karnevál narrátorai, akiket Gál Ferusz József elmondása alapján⁴⁷ ő maga szervezett be, méghozzá az őrségi Ispánkon lakó Sinkovits nagynénjén keresztül.

A REPREZENTATÍV TÉR

Hol lehetett a városnak olyan reprezentatív tere, amely alkalmas lehetett Sinkovitsék, a pártvezetők, és a küldöttek fogadására? Ez a hely nem lehetett más, mint a műemlékekben is gazdag Berzsényi tér, ami az államszocialista időszakban is a megye és a város központjának számított. 1967-től készült el a téren az MSZMP korstílust tükröző székháza is.⁴⁸

Mielőtt azonban a felvonulók bemutatták volna produkciójukat a Berzsényi téren felállított tömött tribünök előtt, végigvonultak a városon. A híradások egyike sem tulajdonított jelentőséget a karnevál útvonalának, de az érdeklődők tájékoztatása céljából leírták a vonulók menetét a karnevál megrendezése előtt két-háron nappal megjelenő cikkeken. Annak ellenére, hogy a beszámolók nem emelték ki a helyszíneket, a felvonulás útvonalának is-

43 Szentlélek Tihamér 1961 és 1972 között a volt szombathelyi Savaria Múzeum igazgatója. 1955 és 1962 között a savariai Isis-szentélyt kutatta, és felügyelte annak helyreállítási munkálatait. 1963-tól 1972-ig a Vas megyei múzeumok főigazgatója volt. Forrás: <http://members.iif.hu/ibisz/hazai/lexi/szentleky.html>. Utolsó elérés ideje: 2018.04.13.

44 Gerecs László 1958 és 1968 között volt az Ady Endre Művelődési Ház igazgatója. Forrás: HARRACH Erzsébet: Kik dolgoztak a műemlékekért Vas megyében 1945–1995 között? *Vasi Szemle*, 1996. 4. 601.

45 Weszelits Jenő 1963-tól 1986-ig, nyugdíjazásáig a Savaria Filmstúdió vezetője volt.

46 Visszaemlékezések szerint Rezsna Miklós annyira hitelesen alakította Alexej Leonov alakját, hogy a tv-közvetítésben az hangzott el, hogy maga Alexej Leonov jelent meg személyesen, s ezért megbüntették a kommentátort. Forrás: SZEKERES Kriszta–KOVÁCS Tibor–VÁRADY Gábor: *Savaria Karneválok története*. 1997. (film)

47 BOROS Ferenc–HORVÁTH Zoltán: *Valaki Európában – Gál Ferusz József portéja*. 2006. (film)

48 Az MSZMP székház tervezője Károlyi Antal. Az épület földszintjén bevásárlóközpontot alakítottak ki, ami kapcsolódott a Forgó köz üzleteihez. A székház déli, belső térére benyúló szárnyának egy részében pedig a *Vas Népe*, a megyei napilap szerkesztősége és különböző szervezetek kaptak helyet.

merete sokat elárulhat Szombathely 1961 és 1969 közötti várospolitikájáról, ezért érdemes erre is kitérni.

A felvonulók a városközpont széles utcáin meneteltek végig. Az út hossza körülbelül két kilométer lehetett, bár a kor sajtójában legtöbbször hármat írtak. A felvonulás időtartama két óra volt. A résztvevők a Majakovszkij (mai Batthyány) térről indultak el és a Bejczy utcán át a Köztársaság térre (mai Fő tér) mentek. Itt láthatták azt, a tér sarkán, a 15. szám alatt álló épületet, amelynek erkélyéről 1919. május 21-én Kun Béla a Vörös Hadseregbe toborzó beszédét elmondta – ezt a jelenetet a felvonulók minden évben el is játszották. A Köztársaság térhez közel volt a Szakszervezetek Megyei Tanácsának székháza. A forgatag ezután elvonult a Szőkeföldi Sörkert (mai Pannon-ház) előtt, ami 1904 óta, amióta innen indult ki az országos vasutassztrájk, kiemelt munkásmozgalmi helyszínnek számított. Észak felé véve az irányt, a felvonulók végigmentek a Bajcsy-Zsilinszky utcán (mai Király utca), ahol elhaladtak a szombathelyi KISZ székháza (Kisfaludy utca 2.), a volt Államvédelmi Hatóság szombathelyi székháza (Bajcsy-Zsilinszky utca 14.) előtt. Mindeközben megcsodálhatták a város háború óta (1955 és 1959 között) újraépült terét, a Savaria teret. Ezután kiértek az 1950-es évek végén a legfontosabb építkezésnek számító Március 15. térre, ahol 1963-tól a Művelődési és Sportház, 1965-től a megyei SZTK épületét és a Lenin-szobrot tekinthették meg. Innen a Petőfi utcán vonultak tovább, ahol 1962-re felépítették a Petőfi utca felé zárt keretes lakóházakat. (Új lakóházak építése a Derkovits lakótelepet leszámítva csak ezen a környéken történt.) Ezután vonult a forgatag a Berzsényi térre. A karnevál útvonala tehát gondosan megválasztott lehetett, a forgatag a szocialista város büszkeségei mellett haladt el.

A karnevál szereplőinek, helyszínének, a megrendezés körülményeinek ismeretében érdemes rátérni a tanulmány elején feltett kérdések megválaszolására, legfőképp a történelemszemlélet vizsgálatára.

NEVELÉS ÉS SZÓRAKOZTATÁS

A karnevált nem csak mint turisztikai látványosságot, hanem mint a komplex népművelési mozgalom keretében megvalósított programot is lehet értelmezni. Ezt sokszor maguk a szervezők is megtették. 1961-ben például a *Magyar Nemzet*ben megjelent vezércikkre kért kiigazításban a karnevál részéről határozottan elutasították a „bankettezésnek” nevezett szórakoztatási szerepet. Helyette a helyes történelemszemléletre nevelést hangsúlyozták.⁴⁹ Egy 1962-ben, a *Vas Nép*ben publikált cikk szerint: „A Savaria történelmi karnevál tanító, nevelő eszköz akar lenni. Túl a színpompás, látványos felvonuláson minden nézője szá-

49 „A szerkesztőség sajnálattal állapítja meg, hogy a vezércikknek ez a szombathelyiek f. évi szeptember 23-i, 24-i Savaria ünnepekre vonatkozó kritikai megjegyzése tévedésen alapult, mert a szóbanforgó esemény bankettezéssel nem járt, s a helyes történelemszemléletre nevelő megmozdulást társadalmi munkával szervezték meg.” Sz.n.: C.n. *Magyar Nemzet*, 1961. október 8. 6. Az eredeti vezércikk karneválra vonatkozó része a következő volt: „Emlékezni különben is szívesen emlékezünk. Különösen, ha az kisebb vagy nagyobb (inkább nagyobb) ünnepséggel, bankettel jár. Nem baj, ha a Claudius császár Colonia Claudia Savariájának alapításától számított 1900. esztendő már régen elmúlt, a 2000. pedig még soká lesz, megünnepeljük jelmezes felvonulással, nagy szeptemberi karnevállal az éppen kéznél levő 1920. évfordulót.” Sz.n.: C.n. *Magyar Nemzet*, 1961. október 1. 1.

mára.”⁵⁰ A következőkben megpróbálok kitérni arra, hogy mennyi mindent takarhatott a ’helyes’ kifejezés, s mit jelenthetett a ’történelemszemlélet’.

A nevelési szándék megvalósítását egyaránt lehet sikeresnek és sikertelennek is elkönyvelni. Sajtóforrások az utóbbit tükrözik. Egy ’64-es cikkészlet szerint például: „Előtérbe került, s kissé ki is lógott a jelenetekből a nevelő-oktató szándék, mintha a történelmi folyamat reális, színpompás látványa önmagában kevésnek bizonyult volna erre a célra.”⁵¹ Ahogy ez a részlet is tanúskodik róla, az biztosan kijelenthető, hogy a karneválnak a nevelő-oktató célja a nézőközönség egy részének nem tetszett, ilyen értelemben sikertelennek tekinthető. Ha azonban arra gondolok, hogy az egykori résztvevők és nézők a karneválon is megjelenített történelemszemlélet szerint gondoltak (és sokan a mai napig is gondolnak) a múltra: például „az igazságos”-nak tartják Mátyás királyt, vagy a Horthy-korszakot és a náciizmust összemossák, akkor a népművelési szándék sikeresnek mondható. Azt nem lehet állítani, hogy ez csak és kizárólag a karnevál „érdeme”, az azonban jól bizonyított, hogy a vizuális, élethű ábrázolás erősíti a más csatornákon érkező információkat.

A ’helyes történelemszemlélet’ kifejezés megértéséhez először azt kell megvizsgálni, hogy mit jelentett, meddig tartott a történelem. A *Vas Népe* szerint: „Napjaink szocializmust építő munkája azonban a történelmi karneválon hatásos és lelkesítő kifejezést nyert. Igaz, hogy képsorozat befejező része a történelmi happy end nem jelentett túlságosan nagy szövegírói és rendezői problémát. Az utolsó jelenetben felsorakozott országunk és népünk minden dolgozó néprétege, minden korosztálya, s ez kifejezte azt a gondolatot, hogy napjainkban nálunk a kor embere nemcsak keresi, hanem meg is találja azt az évezredeken keresztül izzó óhajt, amely a véges emberi életnek értelmét jelenti: kielégülést a munkában, az emberi kapcsolatokban, s a cselekedetek értékének megfelelően részesülni az élet örömeiből.”⁵² A karneválnak az utolsó olyan színe, amelyikben még történelmi jelmezeket kellett öltetniük a szereplőknek, a második világháború időszaka volt, onnantól tehát, hogy megérkeztek a szovjet katonák, elkezdődött az azóta is tartó jelen idő. Így a karnevál első évében, 1962-ben csak tizenhét év távolságba került a múlt.⁵³

A HELYES TÖRTÉNELEMSZEMLÉLET

A „helyes” jelző kapcsán ki kell térni az osztályharc-elméletre, a patriotizmusra, lokálpatriotizmusra is.⁵⁴ Szombathely, Vas megye és Magyarország történetét osztályharcok története

50 ANDRÁS–TAKÁCS: Savaria Karnevál 1964. A történelem országútján. *Vas Népe*, 1964. augusztus 25. 1. 4–5.

51 BERTALAN Lajos: Savaria 1964 (Történelmi karnevál Szombathelyen). *Vasi Szemle*, 1964. 4. 620–623.

52 ANDRÁS–TAKÁCS: Savaria Karnevál 1964. A történelem országútján. *Vas Népe*, 1964. augusztus 25. 1. 4–5.

53 Itt érdemes röviden kitérni napjaink karneváljára is. A hivatalos honlapon elérhető a felvonuló korok leírása. E szerint szintén a második világháború az utolsó történelmi korszak. Tehát mondhatjuk, hogy a kitérő jelen idő – a szocializmus korihoz képest – az, amit napjaink karneválja tükröz. Bár itt fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy az igaz, hogy a program szerint a második világháború az utolsó szín, de azt is meg kell említeni, hogy korábbi korszakok, mint például a római és reneszánsz időszak, sokkal nagyobb súllyal vannak jelen, mint a későbbi korok. A történelmi idő tematikájáról lásd: KOSELLECK, Reinhart: *Elmúlt jövő. A történelmi idő szemantikája*. 2003

54 A jelen tanulmány terjedelmi keretei sajnos nem teszik lehetővé, hogy részletesen kitérjek a karneválon is szerepet kapó szocialista hazafiság eszményére is. Annyit azonban érdemes megjegyezni, hogyha tágan értelmezzük a fogalmat, akkor mondhatjuk, hogy a karneválon is volt kísérlet a kifejezés eszményének megvalósítására. Hiszen akár lehet ilyennek tekinteni a Dózsa-féle parasztfelkelés és a Tanácsköztársaság bemutatását is. A szocialista patriotizmusról lásd: PAP Milán: „A nép és a szülőföld igaz szeretete.” A szocialista hazafiság fogalma a Kádár-rendszerben. *Politikatudományi Szemle*, 2013. 1. 68–83.

szerint mesélték el. Ideológiai szempontok szerint szelektálva előbb kilenc, majd tizenhárom történelmi korszakot konstruáltak meg. A társadalmilag haladó és elmaradott, a progresszív és a reakciós, a szükségszerű és az esetleges, az objektív és a szubjektív, a történetileg értékes és káros történelmi személyiségek, események váltakozása adta a karneváli műsor dinamikáját. Minden időszak az előző korszak bukásával kezdődött, majd felvirágzás, aztán hanyatlás, s végül nyomor következett. A színeket ideológiailag sematizálták az adott időszak ideológiai tétje és befolyásoltságának mértéke szerint. A marxizmus-leninizmus doktrínáit és nyelvezetét az aktuális korokhoz igazították. Ez a szemlélet megkövetelte, hogy ne csak a jót, hanem a szörnyűségeket, terrort, félelmet is felidézzék. A karnevál tehát a történelmi materializmus elveinek megfelelő történelemképet mutatott be.

Az osztályharc-szemlélet sajátja volt, hogy minden korszakban az alsóbb társadalmi csoportokat igyekeztek megjeleníteni: „Arra kérünk titeket, kik szereplőként vagy nézőként részt vesztek e történelmi Karneválban, hogy túl a lovak csattogó patáján, a bigák, ágyuk, ekhős szekerek és hintók dübörgésén, a ruhák és a fegyverek színes forgatagában – próbáljátok megkeresni a korszak emberét.”⁵⁵ A római korról egy cikkben például a következőképpen nyilatkoztak: „S kibontakozik előttünk a korszak embere. Az isteni Claudius mellett az építő plebejus, kinek keze építő munkája itt szunnyad Savaria-Szombathely alatt, s itt bontakozik ki szemünk láttára az ásatások eredményeképpen.”⁵⁶ Egy másik írás szintén a kor egyszerű embereit nevezte meg: „A műsor kísérőszövege és a szereplők megválasztása, elrendezése tudatosan a néptömegekre, a kor egyszerű embereire, vagyis a történelemformáló erőire irányította a figyelmet.”⁵⁷

A patriotizmus problematikáját Sinkovits Imre egy vele készült beszélgetés során is megemlítette: „Olyan idők voltak, amikor nemzeti érzésről nem nagyon lehetett beszélni, és ez a karnevál meg módot adott arra.”⁵⁸ Annyi biztosan állítható, hogy a karnevál, amennyire a keretek lehetővé tették, a nemzeti érzést is megpróbálta erősíteni. A sajtóban sokszor és sokat támadták a karnevált amiatt, hogy Magyarország, sőt Európa történelmének bemutatása közben elveszett a lokális történelem szemléltetése. A problémát valószínűleg az okozhatta, hogy a szervezők egyértelműen állást foglaltak abban, hogy elsősorban Szombathely története érdeklí őket: „A forgatókönyv a történelmi eseményeket követi, a képek a város múltjának egy-egy fontos epizódját mutatják be.”⁵⁹ A *Vasi Szemle*ben általában ezt is várták tőlük, a helyi történelem felelevenítését: „elsősorban a város múltját és jelenét mutassa be minél színesebben, vonzóbb külsőségek között.”⁶⁰ A helyi történelem hangoztatása kapcsán használták a lokálpatriotizmus kifejezést is: „a helyi értékek megbecsülésén, az elődök és a jelen alkotásainak méltó bemutatásán alapuló lokálpatriotizmus”⁶¹ és „igazi, jó értelemben vett lokálpatriotizmus”⁶² volt elvárható. Az azonban könnyen belátható, hogy a lokális, magyar, európai történelem összeegyeztetése nem volt könnyű feladat. Amint azt majd a korszakok bemutatásánál látni fogjuk, a lokális kifejezés is gumifogalomnak számított, ha a szöveg úgy kívánta, az egész Dunántúl beletartozott.

55 ANDRÁS–TAKÁCS: Savaria Karnevál 1964. A történelem országútján. *Vas Népe*, 1964. augusztus 25. 1. 4–5.

56 Uo.

57 BERTALAN Lajos: Savaria 1964 (Történelmi karnevál Szombathelyen). *Vasi Szemle*, 1964. 4. 620–623.

58 SZEKERES Kriszta–KOVÁCS Tibor–VÁRADI Gábor: *Savaria Karneválok története*. 1997. (film)

59 Sz.n.: A kétezere éves város, Szombathely sokszínű ünnepe. *Népszava*, 1966. augusztus 14. 7.

60 BERTALAN Lajos: Savaria 1964 (Történelmi karnevál Szombathelyen). *Vasi Szemle*, 1964. 4. 620–623.

61 BERTALAN Lajos: Savaria 1966. *Vasi Szemle*, 1967. 4. 104–111.

62 ANDRÁS–TAKÁCS: Savaria Karnevál 1964. A történelem országútján. *Vas Népe*, 1964. augusztus 25. 1. 4–5.

KORSZAKOLÁS

A karneválon szereplő korok az évek múlásával csak kis mértékben változtak. A legkevesebb történelmi szín 1961-ben volt, ekkor a következőket játszották el: 1) a település városi rangra emelése, 2) Attila hunjainak hódítása, 3) szlávok betelepülése, 4) honfoglalás, 5) tatárjárás, 6) török korszak 7) Rákóczi-szabadságharc 8) Napóleon seregeinek vonulása 9) az 1848-as forradalom. Nem volt megjelenítve, „csak szövegében” mutatták be 1919-et és 1945-öt. A legelső karneválról – többségében – bíráló hangvételű írásokkal találkozhattunk. Ilyennek számított Horváth Ferenc írása, ami többek között hiányolta Mátyás korának és 1919-nek a bemutatását is. Majd sorait így zárta: „ez a megállapítás már egyben kötelező erejű is az 1962. évi ünnepségek előkészületeinek szempontjából.”⁶³ 1962-től az 1961-ben eljátszott kilenc korszak kibővült az úgynevezett „haladó korszakok” képeivel: a Mátyás-korral és a Dózsa-féle felkeléssel, 1919-cel és 1945-tel, valamint a Horthy-korral, így összesen tizenhárom színből állt össze a karneváli műsor. A színek elnevezései minden évben egy kicsit változtak, voltak, amiket kivettek, átneveztek, alakítottak, de a struktúra ugyanaz maradt.

Két népszerű ókori jelenete volt: Savaria alapítása Kr. u. 41 és 54 között, valamint 193-ban Septimius Severus (193–211) császári trónra emelése. Az alapítás pontos dátuma nem, de ténye, körülményei jól ismertek.⁶⁴ A savariai császárválasztás azonban csak legenda.⁶⁵ Ennek ellenére a sajtóban általában Septimius Severusnak Savariában történt császárként koronázása szerepelt.⁶⁶ Az évtized elején Claudius került a cselekmény középpontjába, majd 1966-tól Septimius Severus.⁶⁷ A római szín úgy zárult, hogy Septimius/Claudius engedélyt adott a jósoknak, hogy mondják el, hogy milyen jövőjét látják a városnak: „Amelyekbe csak isteni szemeknek/van ereje előre belezárni.”⁶⁸ Ezután vette kezdetét a karneváli felvonulás, mint a császárnak tett jóslat megtestesülése.

63 HORVÁTH Ferenc: *Hallo Savaria! Vasi Szemle*, 1961. 3. 92–96.

64 Magyarország legrégebbi városi rangú települését, a mai Szombathely alatt rejtőző Savariát a Kr. u. I. század közepén Claudius császár alapította. Az alapítás éve Claudius uralkodásán belül (Kr. u. 41–54) ismeretlen. A colonia létrehozása valószínűleg annak következménye, hogy a korábban katonai igazgatású terület megkapta a provincia státust (a tartomány neve alighanem ettől kezdve lett Pannonia), és a polgári ügyek intézéséhez városi településre volt szükség. A polgári kormányzás bevezetésének idejét nem ismerjük, a legkorábbi ismert felirat, amely a tartomány legátusát említi, Kr. u. 68–69-ből származik. A coloniat a Borostyánkő-út mellett ott alapították meg, ahol az út először közelített meg egy nagyobb vízhozamú patakot, a Savariát (a mai Perintet). Forrás: TÓTH Endre: Savaria római topográfiájáról. *Vasi Szemle*, 2008. 6. 662–679.

65 Kr. u. 193-ban, amikor Pertinax császár halálhíre eljutott Pannóniába, a carnuntumi legio a helytartót, Septimius Severust április 9-én császárnak kiáltotta ki, amihez a többi pannoniai legio is csatlakozott, elismerve a helytartót császáruknak. Tóth Endre szerint a kikiáltás Carnuntumban hiteles, mivel Carnuntum volt a helytartói székhely, és ott állomásozott a legio XIII. Gemina, és ott székelt a helytartó, Septimius Severus is. Ez azonban ellentmond a savariai trónra emelés legendájának. Tóth szerint a következő magyarázatok adhatók a tévedésre: 1) Korának, a negyedik század derekának igazgatási viszonyait ismerő kivonatoló csak annyit tudott, hogy Severust Pannonia Superior helytartói székhelyén kiáltották ki császárnak. A második században azonban a legatus Augusti nem Savariában, hanem Carnuntumban parancsnokolt. 2) Másik értelmezés szerint Severusnak és seregének, a brigetói legionak és az aquincumi legionak a Borostyánkő-úton haladva Savarián kellett keresztülhaladnia. Így nem kizárt, hogy Savariában találkoztak, s ez alkalommal került sor olyan ünnepségre, amely a hagyományban trónra emelésként őrződött meg. Forrás: TÓTH Endre: i. m.

66 Sz.n.: A kétezer éves város, Szombathely sokszínű ünnepe. *Népszava*, 1966. augusztus 14. 7.

67 V.I.: Új „császárt” választanak a Savaria karneválon. Növekszik Szombathely idegenforgalma. *Magyar Nemzet*, 1966. augusztus 14.

68 HORVÁTH Ferenc–TURIÁN György: A Savaria Karnevál narrátori szövege. *Vasi Szemle*, 1967. 3. 1–16.

Ha az 1966-os narrátori szöveg alapján tekintjük végig a felvonulást, láthatjuk, hogy: korszakokként változik, hogy mekkora kihívást jelentett lokális történelmet prezentálni. A római szint követő avar és honfoglaló jelenetben be kellett érniük földrajzi helyek felsorolásával: Rába völgye, Pannónia földje, Szombathely és Sopron lankás tájai, Gyöngyös és Perint patakok, Őrség, Velemi-hegység.⁶⁹ A Hunyadiak korából Bécs ostromát emelték ki. Dózsa 1514-es parasztfelkelése külön korszaknak számított, itt Bakony, és az ottani felkelő Sós Demeter/Domonkos/Döme kapott kiemelt figyelmet.⁷⁰ A török korból Kőszeg 1532-es ostromát és az 1664-es szentgotthárdi győzelmet hangsúlyozták.⁷¹ A kuruc korból – amikor Vas megye ismét a kurucokhoz állt – azt említették meg, hogy Heister generális stájer csoportokkal Vas megyébe tört, és visszaszerezte Károlyitól a vármegyét. Szóltak még Bezerédj, Balogh Ádám kuruc parancsnokok győzelmeiről is. Elhangzott a vági (Győr-Moson-Sopron megye) születésű Wathay Ferenc – Wathay-kódexben megőrzött – dala, a dunántúli középbirtokos nemesnek, Béri Balogh Ádámnak nótája is.⁷² A török kort gyakran érte sajtókritika, például megjegyezték, hogy: „Más kérdés, hogy abban a megyében, ahol a szentgotthárdi csata és a vasvári béke⁷³ ha csak futólagosan is szóba kerül egy történelmi felvonuláson kinos arra emlékeztetni, hogy az eseményekhez volt némi köze Zrínyi Miklósnak is. Annál is inkább mert Zrínyi név elválaszthatatlan a megye történetétől.”⁷⁴

A franciák elnevezésű korból 1809-es évszámot emelték ki.⁷⁵ Ezután a szabadságharc kora következett, amiben a szombathelyi Horváth Boldizsár is megjelent a színen: „Kosuthnak ad katonát és zászlót a város fiatal jegyzője Horvát Boldizsár.”⁷⁶ A szabadságharc leverése után rögtön az első világháború vége, a Tanácsköztársaság volt soron. Ekkor a „Munkások, parasztok egy sorban mennek, / sírját megássák cifra, úri rendnek.”⁷⁷ Utaltak arra is, hogy 1919. május 21-én Kun Béla Szombathelyen beszédet tartott: „Kun Béla szavára sietnek össze, / vörös zászló lendül munkásokkolbe / megvédeni az új proletárállamot!”⁷⁸

69 Savaria helyhez kötése Nagy Károly 791. évi, avarok elleni hadjáratának következménye. A császár feltehetően az egykori római útikönyvek ismeretében és használatával seregét a Rába-torkolatól Savarián keresztül vezette vissza a birodalomba. A Duna mentén érkező uralkodó kerülőjének oka aligha lehetett más, mint a birodalom egyik védőszentje, az uralkodó által is tisztelt Szent Márton szülőhelyének felkeresése. A látogatás nem volt következmények nélküli: a település a birodalom keleti része igazgatásában centrális helyé vált. Kővárat építettek benne, grófsági központ lett, és 860-ban civitasnak nevezték. TÓTH Endre: Savaria római topográfiájáról. *Vasi Szemle*, 2008. 6. 662–679.

70 Fehérvár, Veszprém és Bakony vidékén Sós Demeter csapatai rabolták és gyilkolták a nemességet. Sós Demeter csapatát Sítokay Gotthárdnak, Somlyó és Pápa várparancsnokának szinte véráldozat nélkül sikerült megfutamítania.

71 1532-ben Kőszeg Jurisics Miklós vezetésével ellenállt a török hadnak. 1664-ben a megye főurai Montecuccoli fővezérsége alatt Szentgotthárdnál fényes győzelmet arattak. A győzelem után szintén Vas megyében került sor a szégyenteljes vasvári békére, ezt nem említették a karneválon.

72 BERTALAN Lajos: Savaria 1966. *Vasi Szemle*, 1967. 1. 104–111.

73 A vasvári béke a magyarországi török háborúk során, a Vas megyei Vasváron 1664. augusztus 10-én 20 évre kötött békeszerződés volt, amely az 1663–64-es török elleni háborút zárta le. A béke alapvetően a szentgotthárdi csatával kialakuló status quo 20 évre szóló fenntartását irányozta elő. A kortárs magyar közélet jelentős része, főleg a franciákkal kapcsolatot tartó rendi ellenzék és nyomukban a magyar történetírók zöme szégyenletesnek és megalázónak nevezte a békét, hangoztatva, hogy a győztes csata ellenére a török megtarthatta hódításait.

74 BERTALAN Lajos: Savaria 1966. *Vasi Szemle*, 1967. 4. 104–111. Részletesebben lásd: KOVÁCS Sándor Iván: Zrínyi Miklós (1920–1664). *Vasi Szemle*, 2003. 4. 399–425. („Dunán inneni” íróarcok VI.)

75 KÖBÖLKUTI Katalin–NAGY Éva (szerk.): *Francia emlékek. Napóleon és Vas vármegye. Francia hatások Vas vármegye művelődéstörténetében*. Szombathely, 2005.

76 SZAKÁLY Éva: Savaria Karnevál 1969. *Vas Népe*, 1969. augusztus 26. 1–2.

77 HORVÁTH Ferenc–TURIÁN György: A Savaria Karnevál narrátori szövege. *Vasi Szemle*, 1967. 3. 1–16.

78 Uo.

A *Vas Népe*ben a korszak végét és az új kezdetét általában a következőképpen vezették át: „Leverték a Tanácsköztársaságot, kommunistákat hajtanak a kínzókamra felé. Egyikük észreveszi a letépett vörös zászló darabkáját. Elrejtik, elviszik, szívük fölé teszik, hogy melegítsen-világítson a következő kor, Horthy rendszer rettenetes napjaiban. Jönnek a hintók, a kor jellegzetes alakjaival, a felső tízezerrel. És megelevenedik a kor másik jellemzője a munkanélküliség, a nyomor.”⁷⁹

A KÖZELMÚLT: A HORTHY-KOR

A következő korszaknak, a Horthy-kornak a leírásában nem szerepelt semmilyen szombathelyi/Vas megyei vonás vagy adat. A korszak leírása egy Szeged felől érkező fehér lovassal kezdődött, aki „a fasizmus nevű népbetegség útját egyengeti”,⁸⁰ és halálkatlanok torkába futó vonatokkal zárul. Itt él először iróniával a szöveg: „Ez az a díszes, úri Magyarország,/ a boldog békekor,/ amely szebb már, mint maga a mennyország,/ s százszor rútabb, mint maga a pokol!”⁸¹

A Horthy-kor megjelenítését számos botrány fűszerezte. Itt a legnagyobb visszhangot kapott kritikákra térek csak ki. A Horthy-kor szerepeltetésének megítélése is talán kettős lehetett. Mind az írott, mind az oral history-s források is tanúskodnak arról, hogy a Horthy-korszakra volt a legnehezebb embert találni.⁸² Sinkovits is így emlékezett vissza: „Legnehezebb volt olyanokat találni, akik a nyilas korszakban nyilas ruhát öltenek magukra.”⁸³

A Szombathelyi Cipőgyár kapta mindig a Tanácsköztársaság leverésétől az 1945-ös „felszabadításig” tartó egységet, amit egységesen fasiszta Horthy-kornak neveztek. A nézők egyik problémáját az jelentette, hogy fiatal diákok játszották a katonákat: „Szerencsétlen »szerencsénk« volt már az is, hogy Magyarország legszomorúbb, legsötétebb korszakát kellett »képviselnünk«. De az, ahogyan képviseltük, még szerencsétlenebb volt. Gondoljunk csak arra, hogy mi alakítottuk a két világháború közötti és második világháború magyar honvédségét. A nagybányai Hadúr⁸⁴ és társai a Don-kanyari vágóhidra⁸⁵ a magyar férfiak elitjét, krémjét, életerős embereket küldtek. Ezek a férfiak – számukra idegen érdekek miatt – vagy otthagyták életüket vagy testileg rokkantan tértek haza. Fejletlen gyermekeket, rájuk nem illő, rájuk nem szabott ruhába bújtatva és ők képviselték a Don-kanyarban elhullott életerős férfiak emlékét. Ahelyett, hogy a nézőkben felgyújtották volna az emlékezést – kedélyes megjegyzéseket váltottak ki.”⁸⁶

A másik gyakran hangoztatott probléma az SS-katonák megjelenítéséből adódott. Az egyik kifogás itt is az volt, ahogy egyik interjúalany a török korszak háremhölgyeinél is említette, hogy a szereplők vidámak voltak: „Mi idősebbek láttuk és ismertük az SS-t. De azok valahogy nem voltak ilyen kedélyes jelenségek... Még akkor sem, ha éppen moso-

79 SZAKÁLY Éva 1965: XLIII. 1965. Ragyogó napsütésben több tízezer ember gyönyörködte végig a Szombathelyi Történelmi Karnevált. *Vas Népe* 1965. augusztus 31. 1, 3.

80 HORVÁTH Ferenc–TURIÁN György 1967: A Savaria Karnevál narrátori szövege. *Vasi Szemle*, 3. 1–16.

81 Uo.

82 SZEKERES Kriszta–KOVÁCS Tibor–VÁRADY Gábor 1997: *Savaria Karneválok története*. (film)

83 Uo.

84 Horthy Miklós

85 A Doni katasztrófáról lásd például KUNTÁR Lajos 2003: *A véres Don* című kötetét.

86 Sz.n. 1964: A Savaria Ünnepegről. *Savaria Cipő*, 1964. szeptember 3.

lyogtak. Mosolyuktól nem csak a polgár szíve szorult össze, hanem még a német sorkatoná pulzusa is gyorsabb lett... Sajnos a »mi SS-eink« nem idézték ezt a komor hangulatot, hanem csak az ellenkezőjét.”⁸⁷ Érdekes, hogy a korszak gyári munkása, a cikk írója a férfiak korával, testi alkatával nem volt megelegedve. Ebből következtethetünk akár arra is, hogy vajon milyen kép élhetett a második világháború magyar katonáiról az emberekben. Számunkra ma már inkább az a meglepő, hogy a rosszul felszerelt férfiakból álló magyar sereg ábrázolása csak erős, „terminátorszerű” férfiak ábrázolásával lehet hiteles.

Még két olyan történetet érdemes megemlíteni, amikor a problémát az okozta, hogy a cipőgyári fiatalok a karneválon kívül is viselték az SS egyenruhát. Az egyik konfliktus abból adódott, hogy fényképeket készítettek a ruhákban: „Becsületes cipőgyári dolgozók már egyszer – próbaként – be is öltöztek az SS és nyilas mundérba, s e közben kapta lencsevégre őket az amatőr fényképész... Az egészben az a kellemetlen, hogy egyes szereplők a fényképeket úgy mutatták be barátaiknak, hogy egyúttal képtelen meséket is szóttek hozzájuk magyarázatul még a háború alatti évekből. Azt kérjük a felvonulás résztvevőitől, a dicstelen kor szereplőitől, illetve megelevenítőitől, hogy ne ámítsanak el másokat képtelen mesékkel. Különben, még valaki elhiszi őket és az kellemetlen lehet, szörnyű kellemetlen.”⁸⁸

A másik történet bemutatásához az általam ismert mindegyik narratívát összefoglalom. A visszaemlékezésekben csak annyiban egyeznek, így ez biztosan kijelenthető, hogy valamelyik karneváli felvonulás után SS ruhába öltözött cipőgyáriak elmentek sörözni. Az első visszaemlékező szerint: „A harmadik vagy negyedik alkalommal néhány SS ruhás fiatal elment, és valahol útközben valami sörözőben vagy vendéglőben ott megittak egy-két pohár italt, s ott ezt valaki szüklátókorú, állítólag a megyei pártbizottságban dolgozott az illető meglátta és bizony nagy botrány lett.”⁸⁹ Eszerint tehát egy a megyei pártbizottságban dolgozó miatt kitört „nagy” botrány után még évekig megrendezték a karnevált.

A másodikként idézett elbeszélő hasonlóképpen emlékezett, mint az első, ő is arról számolt be, hogy: „Volt karnevál ahol rettenetesen meleg volt, ha éppen közbeesett egy presszó szívesen bevonultak egy presszóba, rossz hírek szerint egy megyei vezető betért ugyanabba a presszóba ahol ezek az SS tiszték mulatoztak éppen a Karnevál után.”⁹⁰ Ő is megyei káderre emlékezett.

A harmadikként megszólalt interjúalany története több ponton eltért az előbbiektől: „Dongó borozót bevették a fasiszták, mindenféle rossz szándék nélkül bementek, és rekvi-ráltak, és mûgéppisztolyokkal ott ordítottak, hadonásztak. Mesélték, hogy a rendőrséget kihívták, s a rendőrök betegre röhögtek magukat, amikor látták, hogy ezek nem igazi fasiszták, hanem mûfasiszták, csak úgy viselkedtek, ahogy az a ruhához tartozik, beleélték magukat.”⁹¹ Harmadik elbeszélő szerint tehát nem csak sörözésről volt szó, azonban ezt a humorosnak szánt műsort mindenki értette. A negyedik elbeszélő, Gál Ferusz József szerint azonban ez a botrány olyannyira súlyos volt, hogy ez okozta a karnevál vesztét: „A Cipőgyárnak a KISZ fiataljai öltöztek be ebbe a német egyenruhába. Rettenetesen meleg volt. A melegben nem mentek egyszerre haza, hanem a fasiszta egyenruhába beültek a Marika presszóba. Beültek ezek az elegáns német ruhába öltözött fasiszta elemek, s bement az akkori rendőrpáncsnok.

87 Sz.n. 1964: A Savaria Ünnepegről. *Savaria Cipő*, 1964. szeptember 3.

88 Békés 1964: Szörnyű kellemetlen! *Savaria Cipő*, 1964. augusztus. 3.

89 SZEKERES Kriszta–KOVÁCS Tibor–VÁRADÍ Gábor 1997: *Savaria Karneválok története*. (film)

90 Uo.

91 Uo.

Hát mondhatom nyugodtan a nevét, Kukik Bélának hívták, s látta, hogy ott mulatnak a gyönyörű egyenruhába bujtatott SS katonák. És akkor a legközelebbi kiértékelésen, ahol a rendőrség mindig ott volt, mert biztosítani kellett a karnevált, mondta, hogy megengedhetetlen dolog, hogy karnevál után fasiszta egyenruhába öltözött fiatalok dáridózzanak a presszóban, aztán nem kellett többet dáridózniuk.”⁹² Ezután a filmben a következő felirat jelent meg: „Az eset után nem engedték a Savaria Karnevál további megtartását.”⁹³

Jelen írásban nem célolok az „igazság” kiderítése. Úgy gondolom, az biztosan kijelenthető, hogy az SS-katonák mély nyomot hagytak a jelenlevőkben. Azt is elképzelhetőnek tartom, hogy a visszaemlékezők különböző évek különböző botrányait mesélték el. Írott forrás sajnos nem áll rendelkezésünkre arról, hogy miért ’69-ben volt az utolsó felvonulás, így akár az is elképzelhető, hogy a Gál Ferusz által elmesélt botrány állhatott a karnevál megszűntetése mögött.

A JELEN ÉS A MÚLT ÖSSZEÉRT

Fontosabb azonban inkább annak a kérdésnek a megválaszolása: miért volt szükség a náci szerepeltetésére? Valószínűleg azért, hogy minél jobb színbe tudják feltüntetni az utolsó előtti kort, a felszabadulás korát, amit a *Vas Népe* így mutatott be: „Még kísért a szörnyű múlt, de a pincéből előmerészkednek, kenyeret nyújtanak a szovjet harcosok, s az erősítőből betölti a teret a melódia: a IX. Szimfónia örömkórusa. Felszabadult az ország, felszabadult Savaria – Szombathely. S a romok felett ismét új élet sarjad, most már véglegesen. Kétezer »jelmez nélküli« dolgozó sorakozik a nemzetiszínű és a vörös lobogók mögött: mai életünk képviselői. Jönnek a sportolók, az iskolások, gyárak és üzemek, mezők dolgozói, van városunk, több ezer lelkes szív dobog egyként. (...) Demonstráció, a mi életünk hű tükörképe, hitvallása a béke, az építőmunka mellett.”⁹⁴ A narrátori szöveg pedig a következőképpen fejeződött be Septimiushoz szólva: „Nyugtassa meg szíved, / hogy tévutakra jutva néha, mégis / amire vágy a szív, azt hosszú küzdés / és harc után egy szép napon eléri. Él boldogan, és virágozz sokáig / Szombathely, hajdan szép Savaria!”⁹⁵

Az utolsó előtti és az utolsó kor: a jelenkor tehát egy jelenetben olvadt össze. Itt már jelmez nélküli szereplők jelentek meg a színen, nincs szükség a helyi vonatkozású események, személyek hangoztatására. A karnevál ebben a jelenetben, az Örömóda felcsendülésekor éri el a csúcspontját. Az, hogy a szovjet katonák kenyereket osztogatnak a magyaroknak, nemcsak a már korábbi cikkben említett álpátosz és giccs csúcspontja, hanem a múltból jelen felé tartó utazás fordulópontja is.

A karnevál narrátori szövegének áttekintése után érthető, hogy miért használták a felvonulásra a történeti demonstráció, a történelmi igazságszolgáltatás⁹⁶ kifejezéseket. Ez az utolsó jelenet megmutatta, hogy nemcsak az osztályharc szemléletben való gondolkodás kötelezte a karnevál megálmodóit a negatív történeti képek bemutatására, hanem az is, hogy

92 Uo.

93 Uo.

94 SZAKÁLY Éva 1969: Savaria Karnevál 1969. *Vas Népe*, 1969. augusztus 26. 1–2.

95 HORVÁTH Ferenc–TURIÁN György 1967: A Savaria Karnevál narrátori szövege. *Vasi Szemle*, 3. 1–16.

96 PÓSFAL H. János 1966: Élsz, virágozz Savaria! Tízezrek gyönyörködtek a karnevál színes, tarka képeiben. *Vas Népe*, 1966. augusztus 30. 1, 3.

el lehessen a végén mondani, hogy: „szocialista kultúránk magas színvonalát, szocialista életünk magasabbrendűségét jól jellemzi”⁹⁷ a felvonulás. Hiszen kizárólag csak ennek a színnek nem volt negatív oldala. A *Vas Népe* szerint: „Az utolsó jelenetben felsorakozott országunk és népünk minden dolgozó rétege, minden korosztálya, s ez kifejezte azt a gondolatot, hogy napjainkban nálunk a kor embere nemcsak keresi, hanem meg is találta azt az évezredekken keresztül izzó óhajt, amely a véges emberi életek értelmét jelenti: kielégülést a munkában, az emberi kapcsolatokban, s a cselekedetek értékének megfelelően részesülni az élet örömeiből.”⁹⁸ A karneváli felvonulás során bemutatott csaknem kétezer év történetének konklúziója nem más, mint hogy a szovjet megszállásnak köszönhetően a sok-sok harc és háború után végre boldog minden dolgozó réteg.

ZÁRSZÓ

A hatvanas évek karneválja nem csak szórakoztatni akart, hanem megpróbált hozzájárulni a múlttól és a jelenről való gondolkodás átforgatásához, a szocialista tudat kialakításához, valamint a szocialista keretek között megvalósítható patriotizmus erősítéséhez. A felvonulások során összezsugorodott a jelen, s közel került a múlt. A karnevál tehát úgy próbálta meg bemutatni a város történelmét, hogy azt tágabb kontextusba helyezve folyamatosan igyekezett reflektálni megyei, országos változásokra, Európában történt fontosabb eseményekre.

97 HORVÁTH Ferenc 1961: Halló Savaria! *Vasi Szemle*, 1961. 3. 96.

98 ANDRÁS-TAKÁCS 1964: Savaria Karnevál 1964. A történelem országútján. *Vas Népe*, 1964. augusztus 25. 1, 4–5.